

SZIGETI JÓZSEF MTA lev. tag

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége 1967. évi közgyűlésén Szigeti Józsefet, a filozófiai tudományok doktorát, az MTA Filozófiai Intézetének igazgatóját, az ELTE tanszékvezető egyetemi tanárát levelező taggá választotta.

*

Szigeti József 1921 március 19-én született. Középiskoláit Budapesten végezte. 1939-től 1944-ig a Budapesti Bölcsészeti Kar magyar—angol-szakos hallgatója s egyben az Eötvös József Kollégium diákja, ahol filozófia tanára Mátrai László volt. Már egyetemi hallgató korában jelentek meg recenziói és tanulmányai filozófiai, esztétikai és pszichológiai témákból. Kezdeti kísérletei, hogy a kor uralkodó szellemtudományos módszere segítségével filozófiai és esztétikai kérdéseket elemezzen, váltották ki belőle az elégedetlenséget a Dilthey-i felfogással szemben, s ez egyéb társadalmi és világnézeti motívumokkal párosulva, vezette először a szociológiai orientációhoz (Max Weber), majd a marxizmus—leninizmushoz.

1945 augusztusától 1946 szeptemberéig középiskolai tanárként működött, majd Lukács György esztétikai tanszékén dolgozott különböző beosztásokban. Ekkor írt irodalomkritikáiban alakult ki nála a műalkotás belső és külső formájának az a koncepciója, amelyet később esztétikájának alapon-dolataként fejtett ki. A német és francia egzisztencializmus marxista kritikájával foglalkozva nyúlt vissza 1947-ben a profán egzisztencializmus vallásos

őse, Sören Kierkegaardra. Kierkegaard filozófiájáról írt egyetemi doktori értekezésében. 1945 és 48 között írt filozófiai és esztétikai tanulmányait *Útban a valóság felé* címen gyűjtötte kötetbe (1948), amelyet Baumgarten díjjal jutalmaztak. 1950-ben lett a filozófiai tudományok kandidátusa. Filozófiatörténeti és tudománytörténeti tanulmányainak gyümölcse *Diderot* filozófiájáról szóló kismonográfiája (1951) (franciául 1962-ben, oroszul 1963-ban), amelyet a nemzetközi kritika elismeréssel fogadott a szocialista és a polgári világban.

A marxizmus tudományszociológiai szempontjait érvényesítette *A magyar szellemtörténet bírálatához* című könyvében, amelyet 1964-ben jelenttetett meg, miután első részét már 1952-ben a Filozófiai Évkönyvben publikálta. A könyv mai első fejezete olyan ismeretelméleti és tudományelméleti elgondolások kifejtése, amelyek részletekbe ható alkalmazása főleg a társadalmi-történeti megismeréssel kapcsolatban továbbra is foglalkoztatja a szerzőt. Az 50-es évek derekán főleg filozófiatörténeti és irodalomesztétikai kérdésekkel foglalkozott, ennek eredménye egyfelől a Marx előtti filozófia történetéről kiadott egyetemi jegyzetsorozat, másfelől az 1960-ban megjelent *Irodalmi tanulmányok*. 1959-ben nyerte el a filozófiai tudományok doktora címet.

1959 júniusa óta a MTA Filozófiai Intézetének igazgatója s az Esztétikai tanszék tanára az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 1964-ben és 1966-ban publikálta *Bevezetés a marxista—leninista esztétikába* c. könyvét, amelyben az említett műstruktúrán kívül az alkotási folyamattal, a művész típusok nem pszichológiai, hanem autonóm esztétikai megközelítésével kapcsolatos elgondolásai, valamint a szocialista realizmus problematikájának kifejtése tarthat igényt az eredetiségre és a tudományos továbbfejlesztésre.

Tudományelméleti kérdések vezették el a 60-as években a logika és matematika kérdéseinek tanulmányozásához, amelyek segítségével mélyebb betekintést kíván adni korunk tudományos technikai forradalmába és ennek társadalmi kihatásaiba. Ebben az összefüggésben tanulmányozza az ismeretelmélet és tudományelmélet kérdéseit, adalékként a marxista filozófia felfogásához a megismerés és cselekvés dialektikájáról.

Szigeti József munkáinak jegyzéke

- Erdélyi János. Magyarságtudomány. I. évf. 3. sz. 1942.
 Über den ungarischen Nationalcharakter — Litteratura Hungarica. I. Jg. 1–2. 1943.
 Megjegyzések a „keleteurópai szociológia” gondolatához. Valóság, II. évf. 1–2. sz. 1946.
 Három esszéről. — Magyarok, 1946. febr. 5.
 Értelmiség és irracionizmus. — Társadalmi Szemle, 1946. jun.
 Marxizmus és írói szabadság. — Magyarok, 1946. július.
 Lukács György újabb műveiről — Társadalmi Szemle, 1946. dec.
 Szerb Antal — Forum, 1947. január
 Marxizmus és magyarság — Emberség, 1947. szept.—okt. 5–6. sz.
 Magyar líra 1947-ben — Forum, 1947. okt.
 A kritikusok és a kritika — Forum, 1947. dec.

- Egy magyar nagyrealista regényéről — Társadalmi Szemle, 1947. dec.
 Útban a valóság felé — Hungária, 1948.
 Diderot — a XVIII. század harcos materialistája. Bevezetés. Diderot D. válogatott művei — Akadémiai Kiadó, 1951.
 Eötvös és a parasztháború. Előszó Eötvös Magyarország 1514-ben c. regényéhez — Magyar Klasszikusok sorozat, 1952.
 A magyar szellemtörténet bírálatához — Filozófiai Évkönyv, 1952.
 Marx: A gothai program kritikája — Társadalmi Szemle, 1953. márc.
 A típusalkotás néhány kérdéséről. — Csillag, 1954. aug.
 Bacon: Válogatott művei. Bevezetés: Bacon és a tapasztalati tudományok elméleti megalapozása. — Művelt Nép, 1954.
 Előszó Gorkij: Az anya c. regényéhez. Új Magyar Könyvkiadó, (A világirodalom klasszikusai). 1954.
 Montesquieu. Előszó. Új Magyar Könyvkiadó, (A világirodalom klasszikusai) 1955.
 Tolsztoj: Anna Karenina. Új Magyar Könyvkiadó (A világirodalom klasszikusai), 1955.
 Lukács György filozófiai életművéről — Csillag, 1955. 9.
 Az ókori filozófia története. Egyetemi előadások. 1955.
 A középkori filozófia története. Egyetemi előadások. 1955.
 A filozófia és a természettudományok viszonya. Bruno. — Az angol filozófia fejlődése: Francis Bacon. Hobbes. — René Descartes. 1955. Egyetemi előadások.
 Locke, Berkeley. Hume. Spinoza. — Bayle. Meslier, Voltaire. 1955. Egyetemi előadások.
 Kant, Fichte. Schellirg. Egyetemi előadások. 1955.
 Hegel. Egyetemi előadások. 1956.
 Mégegyszer a Lukács-kérdésről. — Társadalmi Szemle, 1957. nov.—dec.
 Lukács György politikai és filozófiai nézetének összefüggéséről. — Társadalmi Szemle, 1958. márc.
 A pártosság fogalma Lukács György esztétikájában. — Társadalmi Szemle, 1958. június.
 Nacionalizmus és kozmopolitizmus. — Filozófiai Szemle, 1958. 1—2. sz.
 Irodalmi tanulmányok. — Európa, 1959.
 A tudományos kommunizmus megteremtésének útján. Marx—Engels műveinek 2. kötetéhez. — Társadalmi Szemle, 1960. júl.
 A francia és a német felvilágosodás valláskritikája. Előadások a vallás és az ateizmus történetéről. III. köt. 1960.
 A szociológiai kutatás helyzete és időszerű problémái. Filozófiai Szemle, IV. évf. 4. sz. 1960.
 A „Sajkodi esték”-ről. — Új Írás, 1961. I. 6. sz.
 Gondolatok a marxista esztétika és kritika viszonyáról. — Társadalmi Szemle, 1961. XVI. évf.
 Bevezetés a marxista esztétikába. I. — Tankönyvkiadó, 1961.
 A kultúra szocialista tartalmának és nemzeti formájának kérdéséhez. Társadalmi Szemle. 1962. 8—9. sz.
 Denis Diderot, une grande figure du materialisme militant du XVIIIe siècle. Studia Philosophica 2. Akadémiai Kiadó, 1962.
 A filozófiai kutatás problémái. — Filozófiai Szemle, 1963. 1. sz.
 Deni Didro-vüdaajusciszsja predsztavitel' voinsztvujuscsevo materializma XVIII veka. Moszkva. Izd. vo Inosztrannoj Lit. 1963.
 Egységes művészetelméletet, de milyen alapon? — Új Írás, 1964. 2. sz.
 A magyar szellemtörténet bírálatához. — Kossuth, 1964.
 Bevezetés a marxista—leninista esztétikába. Egyetemi előadások. I. Kossuth, 1964.
 Ismeretelméleti módszertani megjegyzések. Filozófiai Szemle, 1964. 5. sz.
 A társadalomtudományok szerepe a szocialista tudat fejlesztésében. MTA Társad. Tört. Tud. Oszt. Közlem. 1965.
 Problems of Philosophical Research. Selected Studies. (Studia Philosophica. 9.) 1965. Akadémiai Kiadó.
 Bevezetés a marxista—leninista esztétikába. Egyetemi előadások. II. Kossuth, 1966.
 Marxista politika és kommunista humanizmus. Világosság, 1966. 6. sz.
 A marxista filozófia fejlődésének tíz esztendeje. MM. Tájékoztató, 1967. 3. sz. (Az MSZMP Párttörténeti Intézetének ülésszakán elhangzott előadás)
 A marxista esztétika időszerű kérdései. Magyar Tudomány, 1967. 7—8. sz. (Az Akadémia 1967. évi nagygyűlésén elhangzott előadás).
 The relevance of the Notions of Social Determinism and Progress of Knowledge for the History of (social) Sciences. — Actes du XIe Congres International d'Histoire des Sciences II. Ossolineum 1967.

AKADÉMIAI SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁS

Az MTA Filozófiai és Történettudományi Osztálya 1968. május 23-i nyilvános osztályülésén Szigeti József MTA lev. tag

„Törvény és norma viszonya az esztétikai megismerésben”

címmel székfoglaló előadást tartott.

MÁTRAI LÁSZLÓ osztálytitkár elnöki megnyitója:

Tisztelt Osztályülés!

Szigeti József személyében az ifjabb (relatív ifjabb) kutatógárda egy tagját választotta soraiba Akadémiánk tavalyi közgyűlése. A filozófia, Szigeti elvtárs kutatási területe, nem tartozik az ún. hálás tudományok közé, amelyekben egy-egy kis részlet invenciózus, gondos és korszerű kidolgozása szinte automatikusan hozza magával a tudományos világhírnevet. A filozófia ún. alapkérdésekkel foglalkozik, ezeknek a száma pedig per definitionem igen csekély; lényegesen újat mondani a filozófiában csak az tud, aki a tudomány és társadalom fejlődésének új eredményeit új általános összefüggésben tudja látni s így a filozófiának új tartalmat, a szaktudománynak új értelmet tud adni. Szigeti elvtárs már Eötvös-kollégiumi évei óta halmozza az irodalom-történet, művelődéstörténet, esztétikai kritika, majd — újabban — a matematika területéről azt a szaktudományos információmennyiséget, melyre elvi vizsgálódásait építeni és alkalmazni tudja. Ez az európai szintű műveltséganyag, párosulva a marxizmus—leninizmus filozófiai értékrendjével és módszerével, tette lehetővé számára maradandó értékű filozófiai művek alkotását: a magyar szellemtörténet bírálata, nemzetközi hírű, kitűnően összefogott Diderot-monográfiája és Esztétikai előadásai olyan teljesítmények, melyeknek még a szerző esetleges vagy szükségyszerű ellenfeleit is elismerésre kell bírniok. Szigeti elvtárs elméleti és közéleti tudományszervező munkássága egyre fokozódó mértékben tesz eleget annak a marxi normának, hogy az emberi célkitűzésű tudománynak nem csupán magyaráznia kell a világot, de meg is kell tudni változtatni azt. Munkásságának a társadalmi gyakorlatban és a szaktudományos eredményekben való kettős megalapozottsága biztosította eddigi műveiben, hogy a valóság extenzív tényanyagában megtalálja az általános elvekhez való módszeres utat, és — megfordítva — az általános elvek absztrakcióit is vissza tudja kapcsolni a folytonos változásban lévő konkrét valósághoz. Ennek a kutatói magatartásnak azért van éppen a filozófiában nagy jelentősége, mert a szakma művelőit állandóan fenyegeti az absztrakt fogalmi spekuláció, vagy konkrét tények közt eltévedő praktikizmus veszélye.

Abban a reményben, hogy Szigeti József levelező tag még további értékes alkotással fogja öregbíteni a magyar tudomány hírnevét — most, amidőn székfoglaló előadásának megtartása után átadva, alapszabályaink értelmében, a levelező tagságáról szóló oklevelet — kívánok neki — az Osztályvezetőség nevében is — jó egészséget, nagy munkakedvet és sok sikert további alkotó munkásságához.

Törvény és norma viszonya az esztétikai megismerésben

Témánk kiválasztásánál annak a tudománytörténeti helyzetnek sajátosságai vezettek bennünket, amelyek ma a marxista esztétikai tudományt jellemzik saját belső fejlődése következtében, és más rokon tudományos diszciplínákhoz való viszonyában. Kérdések merülnek fel sürgetően az esztétikai elmélet mivoltát, felépítését, funkcióját illetően. Felmerülnek nemcsak a tudományos életben, de azon túlmenően a gyakorlati elméletben is, a művészet fejlődésére adott mindennapi elméleti reagálások formáiban, kritikában, esszéiben, stb. Ahhoz azonban, hogy a bennünket ma érdeklő kérdést: vajon törvénytudomány-e az esztétika vagy normatudomány feltegyük és megválaszoljuk, ezúttal le kell mondanunk a közvetlen aktualitáshoz való kapcsolódásról, s problémánkat a nagyfokú elméleti általánosság formájában kell realizálnunk. Csak így érhető el ugyanis az, hogy az elmélet általános síkján tiszta formában felmerülő megoldások a maguk sokoldalú összefüggéseiben és konzekvenciáiban álljanak előttünk, mint általános elméleti előfeltételei azoknak a különleges kérdés-feltevéseknek és válaszoknak, amelyeket a közvetlen művészeti életfolyamat és gyakorlati elmélete felvet.

Abban, hogy így járunk el, Marx módszerét kívánjuk szem előtt tartani, aki — mint ismeretes — a Tőkében az összes kérdések kidolgozását és megválaszolását a tudományos absztrakció azon szintjére helyezte, amelyen feltételezhetette a kapitalizmus tiszta formájának létezését, azt hogy alapvetően két osztály, a bér munkásoké és a tőkéséke egymással összefüggő mozgási törvényeinek dialektikáját kell vizsgálnia, — jóllehet a korábban konkrétan létező tőkés társadalmakban az átmeneti osztályok, középrétegek egész sora helyezkedett még el a két osztály között. Ám éppen ez az absztrakt elméleti általánosság segítheti elő a valóságos társadalmi gyakorlat nagyon konkrétan mindig sajátos, komplikációs struktúrákban létező heterogén elemeket egyező folyamatainak igazi megértését.

, . *

Különösen jogosultnak érezzük ennek az általános nézőpontnak gondolati fixálását ma az esztétika területén; alapvetően két okból. Először azért, mert a marxista esztétikai kutatás összefoglaló szintetikus eredményei ma már igen magas szintre jutottak, olyan szintre, amelyen éppen a továbbfejlődés

érdekében tisztázni kell az esztétikai tudomány tartalmi kérdésfeltevésein túl magának az esztétikának mint tudományos elméletnek módszerét, jellegét, célkitűzéseit. Másodszor azért, mert megkívánja ezt tőlünk a rokon diszciplínákhoz (irodalomtudomány, művészettudomány, zenetudomány) való viszony is, amelynek tisztázottsága sok kívánnivalót hagy hátra. Fejtegetéseink tehát nem annyira esztétikai, inkább meta-esztétikai természetűek lesznek. Nem az esztétika által tárgyalt tárgyi-tartalmi kérdések tisztázására irányulnak, hanem magára az esztétikára mint tudományra, arra tehát, hogy magának az esztétikai megismerésnek mint tudományos elméleti megismerésnek természete milyen. S ezt nem szabad összetéveszteni magának az esztétikai tudomány tárgyának, az esztétikai jelenségek, elsősorban a művészet jelenségeinek megismerésével. Az esztétika magának az esztétikainak, a művészetnek megismerésére irányul, a meta-esztétikai megismerés tárgya viszont maga az esztétika mint elméleti tudomány. Az esztétikai megismerés *intentio prima*-jával, vagy *recta*-jával közvetlen tárgyára irányultságával szemben a meta-esztétikai kérdésfeltevés és vizsgálódás olyan *intentio secunda* vagy *obliqua*, amely mint minden másodlagos jelenség csak az elsődleges jelenség bizonyos fejlettségi fokán jön és jöhet létre.

Kérdésfeltevése beletartozik a tudományelméletbe, amely maga is csak a tudomány fejlődésének bizonyos — elég magas — szintjén s legalább annyira a megismerés általános elméletének, a gnoszeológiának viszonylag késői fejlődési fokán jöhetett létre. A történelmi egymásutániség itt egyszerűsített szerkezeti függést, logikai dependenciát fejez ki. Ahogyan a művészet fejlődése hívja létre a művészet gyakorlati elméletét, a közvetlen kritikai reflexiót — lett légyen ez a kritikusok művészete vagy a művészek kritikája, aholis mindkettő a művészi alkotás és a művészet világának közvetlen értékeléséből fakad, — majd ezt követi az elméleti esztétika sajátos igényével, hogy mélységben és szélességben átfogóan, módszeresen és rendszeresen vizsgálja az esztétikai jelenségeket, úgy követi nyomon az esztétikai megismerést magának az esztétikai megismerésnek meta-esztétikai vizsgálata.

Itt azonban meg kell állnunk egy pillanatra. A neopozitívizmus, amely tulajdonképpen kezdeményezője, vagy inkább: önállósítója a meta-elméletek problematikájának — függetlenül attól a marxizmus számára nyilvánvalóan elfogadhatatlan felfogásától, hogy magát a filozófiát a tudomány meta-elméletének szerepére redukálja —, elköveti azt a hibát a metaelmélet koncepciójában, hogy minden meta-elméletet éppenúgy egy tudományra, mint a meta-elmélet tárgyára irányuló *intentio prima*-nak tekint, mint ahogyan az adott meta-elmélet tárgyát képező tudomány elsődleges intencióként viszonyul az általa vizsgált jelenségek köréhez. Vagy másképpen kifejezve ugyanezt a gondolatot: eltünteti — anélkül, hogy észrevenné — az *intentio secunda* végső soron feloldhatatlan fundáltságát az *intentio prima* tárgyában. Holott az *intentio obliqua* csak az *intentio recta*-val összehasonlítva, vele való egy-

ségében s tőle való különbözőségében tekinthető intentio obliqua-nak, s ha közvetve fundált is a tárgyát képező tudomány tárgyában, mégiscsak abban, annak objektív dialektikai sajátosságaiban fundált maga is. A meta-elmélet problematikájának ez a felfogása mentesít bennünket egyedül attól a regressus in infinitum-tól, amelyet a marxista ismeretelmélet képviselői — így Todor Pavlov — nem jogtalanul emlegetnek ellenérvként a meta-elméletekkel kapcsolatban, hogy ti. minden meta-elmélet újabb meta-elméletet hoz létre, amelynek szintén megvan a maga meta meta-elmélete és így tovább a végtelenségig. Ez a regressus ugyanis pontosan annak következtében szűnik meg, hogy a második intentio és az első intention keresztül maga is az adott — ezúttal esztétikai — jelenségekörben van fundálva. Mert így az esztétika meta-elmélete akkor szűnik meg újabb esztétikai meta-elmélet tárgya lenni, amikor átlépjük az eredetileg fundáló jelenségekör, az esztétikainak a határát s az esztétikai meta-elmélet egy nem esztétikai meta-elmélet, az általános tudományelmélet tárgya lesz, amely éppen ezért nem is vonatkozhat egyedül az esztétikai meta-elméletre, hanem éppen úgy magára az esztétikára is vonatkozik, nem beszélve arról, hogy maga az esztétika viszont az általános tudományelmélet tárgyának csak egy különös eleme, más különös elemek, teszem politikai gazdaságtan vagy jogtudomány stb. mellett. Ez a meggondolásunk azonban azt is jelenti egyben, hogy az esztétikai meta-elmélet nem is annyira meta jellegű az esztétikához viszonyítva mint ezt neopozitivistikus alapon gondolják, hogy legalább annyira az esztétikai megismerés lényeges reflektív része, amelynek problematikája felmerül már magának az esztétikai megismerésnek a gyakorlati elmélettől elkülönült teoretikus szintjén. Meta jellege abban mutatkozik meg, hogy mintegy az esztétikai megismerés határán áll, hogy határjelenség, s mint minden határ magába zárja a terület bizonyos sajátosságait, s ugyanakkor átutal más területekre is. Ebben a határoló mivoltában mutatkozik meg újra az eredeti jelenségekörben az eredeti ontikus tárgyban való fundáltsága. Az esztétikai tudomány rendszerezésének kérdése — hogy exemplifikáljam utóbbi állításomat — bizonyára a meta-elmélet kérdése, de mint ilyen végső soron nagyon is függ magának a tárgynak, az esztétikainak belső szerkezetétől. Felépítésében, arányaiban, dimenzionáltságában végső soron (amely” végső soron” pontosan a gnoszeológiai problematika beletartozását jelenti az esztétikai rendszerezésbe és semmi mást); ennek sajátosságait kell visszatükröznie.

*

Az esztétikára vonatkozó elméleti nézetekben, a művészettudományokban és magában a gyakorlati elméletben is elterjedt napjainkban az az alternatíva, hogy az esztétika *vagy* tény és törvénytudomány, amely ebben az esetben nem ad alapot esztétikai értékeléshez, tehát nincsenek normái *vagy* normatudomány, amely kizárólag esztétikai értékek tételezésével foglalkozik,

de ebben az esetben nem lehet törvénytudomány, mivel mindenféle törvényszerűség megállapítása kizárja a normatív tételezéseket. Céloztunk már arra, hogy minden meta-elméleti kérdés összefügg általános tudományelméleti kérdésekkel, hogy az a konkrét, különös, amely egy-egy tudomány meta-elméletében felvetődik, sajátos változata csupán azoknak az általánosabb absztrakt lényegvonásoknak, amelyekkel általában a tudományt vagy a tudományok bizonyos típusait elméletileg jellemzik.

A fent vázolt alternatívának, amelynek hamisságát a következőkben igyekszünk kimutatni, olyan általánosabb filozófiai-ismeretelméleti alapjai vannak, amelyek szélesben elterjedtek a polgári filozófiában, s éppen úgy jellemzik annak neopozitivistikus, mint egyéb neo-áramlatait, már a neokantianizmus óta. Ismeretelméletileg a tudományok két nagy típusát különböztetik meg egymástól, az ún. ténytudományokat és az értéktudományokat. A ténytudományok ebből a nézőpontból olyan deskriptív tudományoknak tűnnek fel, amelyek a tények empirikus sokféleségének leíró megragadására törekcszenek. Mivel azonban ez a leírás éppen a tények intenzív és extenzív végtelensége miatt önmagában nem vezethet célhoz, azért olyan lerövidített leírási módokat keresnek, amelyek ezt az extenzív és intenzív sokféleséget összefoglalják; ezt tekintik törvénynek. Ha mélyebbre kívánnak menni az ismeretelméleti eljárás mögé — amelyben rendszerint egy ilyen vagy olyan formában alkalmazott gondolkodás-ökonomiai elvvel indokolják a lerövidített törvényformula szükségességét —, akkor az ontológia szintjén még azt emelik ki, hogy a tényekben mutatkozó ismétlődés és szabályszerűség deskripciója a törvényfogalom valóságalapja. A hangsúly itt végig a leírás on van, az ismétlődések és szabályszerűségek esetében is.

A ténytudományokkal szembeállított norma- vagy értéktudományok most már nem a tényekre irányulnak, nem arra, ami van, hanem arra, aminek lennie kell. S aminek lennie kell, csak akkor létezik, ha az, aminek kell lennie, nincs. A ténytudományok leírásainak tárgyra vonatkoztatását az érték- vagy normatudományok szubjektumra vonatkoztatása egészíti ki, ahol is a szubjektum esetenként éppúgy lehet az emberi nem, mint annak bármely tört része, csoportja vagy egyede. Mert az, aminek lennie kell, végső soron mindig egy szubjektív kíváнатosság értelmében vett érték. A ténytudományok deskriptív természetével a normatív tudományok preskriptív természetét helyezik szembe. Az egyik megállapít, konstatál, a másik előírja azt, amit kíván.

Rendszerint — nem mindig — ez az egész koncepció összekapcsolódik azzal, hogy a fenti értelemben vett deskriptív tudományokat azonosítják a természettudományokkal, a preskriptív tudományokat pedig a társadalomtudományokkal, persze meglehetősen bonyolult, itt nem részletezhető módon. Minden további megfontolás nélkül világos lehet számunkra, hogy a természettudományoknak és a társadalomtudományoknak ez az azonosítása a deskriptív és preskriptív elméletekkel semmiképpen nem lehet helyes. Hiszen

a társadalomtudományok nemcsak olyan megállapításokat tesznek, amelyek miként a jogi előírások, normák, törvények az emberek magatartását és érintkezését hivatottak szabályozni, hanem le is írják a jelenségeket, teszem az emberek viselkedését, érintkezési módjait, ahogyan ezek a mindennapi kapcsolatok a közvetlen gyakorlat során megvalósulnak. Másfelől viszont a természettudománynak alárendelt, annak mintegy alkalmazási területét képező technikai tudományok nagyon nyilvánvalóan preskriptív jellegűek, mert előírják teóriájukban azt, aminek a természeti folyamatokban végbe kell menniök hogy jól definiált anyagi célokat érjünk el.

Még világosabbá válik ennek a dichotómiának tarthatatlansága, ha magának a preskriptívnek és a deskriptívnek ezt az éles dialektikátlan megkülönböztetését kérdőjelezzük meg mind a természet, mind a társadalomtudományok szempontjából. Vajon a természeti tények empirikus deskripciója történik-e, ha az ember a természettel folytatott anyagcseréje alapján éppen azt tudja látókörébe beemelni, ami így vagy úgy érthetővé és felfoghatóvá vált számára? Nem szelektív természetű-e már a természeti ténynek ez az elemi deskripciója is, amely szigorúan hozzá van kötve a természetfölötti gyakorlati uralommal összefüggő tudás intellektuális szemhatárához?

Nos, ebben a szelektív mozzanatban az adott gyakorlati és elméleti szintnek, tudatossági foknak megfelelő tényleges szelekcióban tagadhatatlanul felismerszik a „preskripció” mozzanata. A szelektív deskripciótól tehát a megismerés fejlődésének hosszú útja vezet olyan deskriptív preskripciókig, amelyek nem is feltétlenül az előbb emlegetett szubjektumra való vonatkoztatást jelentik. Könnyű ez utóbbi mozzanatot belátni, már magával az általánosítással, s még inkább az általánosítás legfejlettebb fokát képviselő törvénnyel kapcsolatban. Minthogy a jelenségek elméletileg megragadott törvénye mindig általános, s az általánossága alá eső egyedi jelenségek mennyiségi és minőségi változataik tekintetében gyakorlatilag kimeríthetetlenek, azért a törvény nemcsak azt mondja ki, hogy a jelenségek adott körének ilyen vagy olyan az alkata, hanem azt is, hogy ilyen és ilyen alkata kell hogy legyen mindazon jelenségeknek, amelyek a törvény alá esnek, jóllehet empirikusan ezekhez az egyedi jelenségekhez még nem értünk hozzá, illetőleg függetlenül minden megismeréstől talán még egyáltalán meg sem születtek, létre sem jöttek. Éppen a törvénynek ez az általánossága, s a benne rejlő preskriptív normatív momentum vezethette Kantot ahhoz az idealisztikus elképzeléshez, hogy az értelem előírja egy magánvaló létében megismerhetetlen természet számára annak törvényeit. A valóságban pontosan a Kant által elgondoltnak fordítottja a helyzet. Mert azok az egyedi jelenségek, amelyeknek a törvény szerint lenniük kell, jóllehet még nem ismertek vagy nem léteznek, már éppen-séggel magánvalóságukban esnek az általános, a törvény uralma alá. A létező és lenni kellő jelen gondolatmenetünkben már a maga objektív egységében mutatkozik meg, amely egység éppúgy visszatükröződik az adekvátan elgon-

dolt törvényben, mint ahogyan megvan a valóságos jelenségek belső törvényeiben.

Arra a paradox eredményre jutottunk, hogy a deskripció bizonyos értelemben preskriptív jellegű, míg a preskripció, amely egy objektív létező törvényszerűség megközelítőleg adekvát gondolati tükröződése, és független minden kívánságtól vagy óhajtól, független minden szubjektumra vonatkoztatástól, deskriptív. Valójában csak látszólagos paradoxon ez, hiszen megállapításunk a megismerésnek azt az egyre elmélyülő folyamatát fejezi csupán ki, amelyben egy a maga belső törvényszerűségeiben még meg nem ismert fenomén gyakorolttól vezérelt első gondolati megragadása szubjektívebb, mint az ismeretprogresszióban elért mélyebb megragadása, amely a jelenség lényegi törvényszerűségének gondolati kiemelése következtében az objektivitásnak hasonlíthatatlanul magasabb fokán áll s ezért egy átfogóbb, új szükségleteket is keltő gyakorlat elméleti alapjává válik. A lényegi törvényszerűség ismerete teszi lehetővé az adott jelenség, jelenségcsoport adekvátabb gondolati tükrözését s ennyiben nemcsak a fenomén első gondolati fixálása fontos a lényegi törvényszerűség megismerése szempontjából, hanem a lényegi törvényszerűségé is magának a jelenségnek mint konkrét jelenségnek fixálása szempontjából. A lényegi törvényszerűségeit magában foglaló jelenség, és a jelenségeinek egész körében kifejlődött lényegi törvényszerűség elméleti-gondolati megragadása, amely mindig a praxis közvetítésével megy végbe, teszi éppen lehetővé az emberi gyakorlat és megismerés újabb és újabb magasabb szintre való emelkedését.

*

Az egymással szembeállított deskripció és preskripció, valóságtudományok és normatudományok tudományelméleti elképzelése mögött olyan ontológiai koncepció rejlik, amely éppoly kevésbé bírja ki a tüzetes kritikát, mint a neki megfelelő tudományelméleti tételezések. Mert a fenti elképzelés nemcsak a megismerés folyamatában szakítja szét dialektikátlanul azt, ami van mint deskriptív tényítéleteket és azt, aminek lennie kell mint preskriptív értékítéleteket, hanem az ontológiai elképzelésben is, mint ahogyan általában minden ismeretelméleti koncepció végeredményben ontológiai koncepcióra redukálódik, amely redukciónál persze tekintetbe kell venni azt, hogy a megismerési folyamat menete általában fordítottja az ontikus fejlődésének, ami az elsőben kiindulás, az a másodikban végeredmény. Ám éppen ezt a statikus ontológiai koncepciót zúzta szét a dialektikus materializmus kritikailag s a valóság egy mélyebb és gazdagabb, a gyakorlat igényét kielégítő, s egyben elmélet és gyakorlat kölcsönhatásában állandóan továbbfejleszthető koncepcióját állította helyébe. Mert az, ami van, nem egyszer s mindenkorra fixált létezés, hanem önmagát szakadatlanul produkáló és reprodukáló fejlődési folyamat és az, aminek lennie kell, de még nincs, e folyamat egyik mozzanata csupán, a valóság bármely

szegmentuma relatív totalitása, fejlődésének egyik eleme. A fixált létezés, a van, maga sem más, mint a jelenség szakadatlan mozgása — produkciója és reprodukciója azonos színvonalon, amelyben a lét indifferenciára jutott saját belső törvényszerűségével, és ezért azonos szinten maradó mozgása ellenére nyugalmasnak, változatlannak látszik mindaddig, amíg a saját tevékenységének következményeképpen létrejövő új feltételek új szintű és fajtájú változott reprodukcióra nem kényszerítik. Furcsán hat talán első tekintetre, ha ezt a gondolatot ebben az általánosságban mondjuk ki, olyan általánosságban, amelyben a létező és az, aminek lennie kell, nemcsak a társadalmi-történeti folyamatra érvényes, hanem magára a társadalmi-történeti folyamatok alapját képező természeti folyamatra is. Ám minden olyan esetben világossá válik a kell mozzanata magában a természeti folyamatokban, amikor teszem egy adott jelenség csak hiányosan, felemásan és ebben az értelemben torz módon van alávétve saját belső törvényszerűségeinek — gondoljunk a természet torzult formáira —, vagy ahol a természeti formák elváltozása, új törvényszerűségek születése az alapjukat képező általánosabb természeti feltételekkel való kölcsönhatásban még nem fejeződött be, s az ellentmondás az adott létezés és feltételei között olyan folyamatban oldódik fel, amelyben a saját feltételeivel adekvát jelenség jön létre. A kacsacsőrű emlős egy fejlődés szükségszerű láncszeme volt, de mivel létének ellentmondó törvényei sem a régi feltételekkel, sem az újakkal nem állottak már és még összhangban, azért szükségszerűen pusztulásra volt ítélve mind a régi, mind az új életfeltételek viszonylatában adekvátabb belső törvényszerűséggel rendelkező formákkal szemben. A kellés mozzanatát itt éppen az ellentmondás feloldásának tendenciája képviseli s ezért az ellentmondást feloldó formákban, ezek valamennyi variánsában eltűnik a kell mozzanat, feloldódik, egységbe olvad a lényegi törvényszerűséggel. Nincs szó tehát arról, hogy a kell mint a létező dinamikus mozzanata bármilyen értelemben a természeti formák tudatos elemét jelentené, s éppen az itt lehetséges antropomorfisztikus félreértés elkerülése végett talán helyesebb is a természetdialektika fogalmai közül ki kapcsolni a kell terminust, s az absztrakt szükségszerűség fogalmával helyettesíteni. Azt azonban vegyük észre, hogy ez az absztrakt szükségszerűség ontikusan preformálja már azt, ami a társadalmi-történelmi folyamatok kell-jében kifejlett formában, mint egy fejlődési folyamat többé-kevésbé tudatossá vált dinamikus lendítő eleme jelenik meg újra.

*

A társadalmi-történeti világ kell-jeit a filozófia ősidők óta a tudati jelenségekkel hozta kapcsolatba, s vagy a szubjektum szerkezetének belső imperativuszaiként fogta fel, vagy egy ideális platonisztikus idea-világ, illetve ennek modern elhalványított változata, a szemléletes színeitől, tartalmától megfosztott érték-világ ideális léteként misztifikálta. Mindkét esetben nyilván-

valóan azért következik be ez a misztifikáció, mert magyarázatlanul marad az a helyesen látott fenomén, hogy az, aminek lennie kell, mintegy függetlenül az emberek akaratának egyedi irányultságaitól, kényszerítő erővel lép szembe ezekkel az akaratokkal, s előbb-utóbb azok tartalmává válik. A kell mint érték és norma ideológiai jellegének egyáltalán nem mond ellent az, hogy a gazdasági-társadalmi fejlődés objektív mozzanatait s e mozzanatok társadalmi súlyviszonyait, hierarchiáját tükrözi, olyan helyzetek ellentmondásait, amelyek megoldásra várnak, s amelyek megoldásában éppen a kiinduló közös akaratnak létrejötté az egyik fontos feltétel. Ezért e közös akarat eszmeivé szublimált tartalmát olyan értékhangsúllyal, olyan nyomatékosító formával látja el, amely az előretörést meggyorsítja. A társadalom valóságos viszonyaiban a végső soron és csak végső soron egyedi-emberi szükségletekkel kapcsolatos az embernek a természet és önmaga fölötti hatalmát, végeredményben szabad fejlődését, azaz szabadságát biztosító eszközök, viszonylatrendszerek, magatartásmódok objektív valósága, a társadalmi objektivitás egyre gazdagodó szükségyszerűségei kapnak a tudatban olyan értékhangsúlyt, amely fixálásukat és továbbfejlődésüket elősegíti egy magabbrendű társadalmi gyakorlat kialakulásában.

Az érték ideológiai jellegének és adott társadalmi szituációhoz kötött relatív mivoltának egyáltalán nem mond ellent, hogy — gondoljunk például az individuális szerelem mint magatartás érték kialakulására — az egész további társadalmi-emberi fejlődés számára lényeges és el nem múló elemet tartalmaz. A történelmi relativum itt is mint másutt az abszolút magvát foglalja magába. Ez az abszolút azonban születésének törvényeitől függően az illúziók egész ködvilágával, sajátos szellemi aureolával van körülvéve. Hogy egy érték, azaz a társadalmi ember, az ember társadalmiságának kifejlődése közben kialakult ideológiai viszony, magatartás és irányultság tudati tükröződése megszilárduljon — s a továbbfejlődés során persze nagyon megváltozott formában — existencia perennis-szé váljon, ahhoz éppenséggel szükséges az illúziókkal való felruházás, mert maga a túlzás, a kiemelés válik itt a történelmi meggyökereztetés egyik fontos eszközévé. Ha egyszer az új társadalmi konstellációban az új viszony, magatartásforma, szituáció állandósult és zavartalanul reprodukálódik a neki megfelelő életfeltételek alapján, maga az érték-tudat is megszilárdul, de aureolája egyre inkább megkopik és felesleges ékítményként kerül a történelem lomtárába. Ahogyan a virág színpompája vonzza a pollent hordozó rovar, de funkciótlanává válik a megtermékenyült növény számára, amely szirmait le is veti, éppúgy teszi vonzóvá e misztikus aureola az értékként felfogott emberi szituációt, és segíti annak általánosodását, majd foszlik le róla, amint az új szituáció állandósul, a maga embert gazdagító dinamikájában érvényesül.

Az illúziókkal szegélyezett történelmi imperatívszok persze nem egyszerre és egyidejűleg ragadják meg annak az osztálynak minden egyes

tagját, amelynek elsősorban érdeke a továbbfejlődés. De mivel a fennálló viszonyok éppen a továbbfejlődéshez szükséges lépés meg nem tétele miatt egyre élesebben ellentmondásosak, s ellentmondásaik egyre több embert érintenek, azért a kezdetben kevés ember fejében az osztályérdekek nyomására megfogalmazott eszmék intellektuális és emocionális értékként egyre több emberben találnak befogadásra, továbbfejlődésre, kiegészülésre, sőt az alapvető társadalmi feltételekből következő eszmeképződményeknél egyenesen, mint Marx mondotta, „a népi előítélet” potenciájára emelkedő történelmi tényezőkké válnak.

Fejtegetéseinkből kitűnik, hogy az objektív társadalmi törvényszerűségek léte — amelyeket véleményem szerint fölösleges volna értékeknek át-keresztelni — teljes ellentétben a polgári értékfilozófiák állításával, egyenesen alapja és előfeltétele egy vele többé-kevésbé adekvát eszmei értékstruktúra kialakításának és elterjedésének. Az érték mint olyasvalami, aminek csupán lennie kell, de nincs, az érték mint — Rickert szerint — irreális formális érvényesség, amely csupán az emberi tevékenységek alapján realizálódik „javakká”, vagy akár a scheleri, hartmanni materiális értékelmélet értékfogalma mintegy platonisztikus értelemben vett ideális lét: tartalmatlan fikció. Ha az érték társadalmi, antropológiai és osztályszerű genezise már önmagában is a fetisizálás egy szükségszerűen velejáró mozzanatát tétélezte fel, még inkább feltételezi ezt a későpolgári értékfilozófia, amely a fetisiztikus mozzanatot fetisizálja tovább. Mert ahhoz, hogy a társadalmi lét és tudat vonatkozásából önálló irreális vagy ideális szubsztanciaként kiemelhesse az értéket, sőt a létből kioldottan immár a létezés előfeltételévé tegye, ahhoz történelmileg nézve az egész polgári világkép jelentős átalakulásának kellett bekövetkeznie, alapjaiban az árufetisizmus teljes kibontakozásának, amely az ember mozgását a dolgok mozgásán keresztül érzékeli csak, az elidegenedés legkülönbözőbb formáinak, s végezetül annak, hogy kialakuljon egy az osztályok valóságos mozgását feltáró tudományos elmélet, a marxizmus—leninizmus, amellyel szembe kell és lehet odaállítani az értékek olyan platonikus, mindenestre az eredeti érzékletes költői erejétől megfosztott profizikált világát, amely eltereli a figyelmet a valóságról. Már Hegel tisztában volt azzal, hogy az, aminek lennie kell csupán, de semmilyen formában nincs meg, nem igaz és nem reális. Hogy a lét és érték dualizmusa a valóságos az emberi praxisban alakított viszony filozófiai hiposztazálása csupán, napnál világosabban mutatkozik meg a materiális értékelmélet központi szerepet játszó fogalmaiban, az értékforma és értékmatéria kettős egységének tétélezésében. Mert az értékmatériát, legyen az erotikus, heroikus, esztétikai vagy ökonómiai jellegű, minden esetben a valóságos világból veszik, míg az értékforma mint olyan csak egy irreális lényegszféra epitheton ornans-aként van hozzákonstruálva.

*

A marxista esztétika az esztétikai jelenségeket a valóság sajátos tudati elsajátítási formájának tekinti, a társadalmi tudat egyik — a többivel kölcsönhatásban álló — szférájának. Ha mármost a történelmi materializmus felfogásából indulunk ki a társadalmi lét és társadalmi tudat viszonyáról, felmerül az a kérdés, hogy vajon a társadalmi lét törvényszerűségeiben fundált, azt visszatükröző társadalmi tudatnak vannak-e, lehetnek-e egyáltalán törvényszerűségei? Hiszen a törvényszerűség fogalmába rendszerint belegondolják a lényegi, általános és szükségszerű kapcsolatoknak, mint a törvényszerűség saját fogalmából következő összefüggéseknek, egymással való immanens összefüggéseit, amelyek egyetlen sűrű és tömött jelenségekör viszonyain horizontálisan vonulnak végig. Nem vezet-e ezért minden olyan meggondolás, amely a lényegileg tudati szférába eső viszonyok belső törvényeit előfeltételezi, a tudatjelenségek egyfajta immanenciájához és autonómiájához? Nem változik-e így — öntudatlanul és akaratlanul is — a törvénytudomány eszméjének tételzése következtében a történelmi materializmus felfogása újfajta spinozizmus-sá, amelyben az *ordo et connexio rerum*-nak megfelel ugyan az *ordo et connexio idearum*, de csak egy olyan lét-tudat parallelizmus értelmében, amelyből eltűntek immár az alulról felfelé (és onnan visszafelé) futó determináció szálai? S még továbbmenve a szükséges kérdések fonalán, nem paradoxon-e különösen ott törvényszerűségről beszélni, ahol az esztétikai magatartás és produkció jelenségeiben, ellentétben például a morális jelenségekkel, a folytonossággal szemben nagyfokú szaggatottság az uralkodó, ahol az esztétikai magatartás felöltése mind a produkció, mind a recepció szempontjából térben és időben egymástól elszigetelt módon történik? Mert szemben az emberi tudat és magatartás etikai alakzataival, amelyek az emberi tevékenység minden szférájával kapcsolatban, így az esztétikaival kapcsolatban is legalább kísérő jelenségeként felmerülnek, tehát nagyfokú folytonosság jellemzi őket, az esztétikai magatartás semmiképpen sem hatja át az ember valamennyi életmegnyilvánulását, csak bizonyos feltételek között érvényesül, s válik az esztétikai objektívalódás alapjává. Ha valaki a morál ellenére annak figyelmen kívül hagyásával vagy szándékos elutasításával cselekszik, magatartása ez esetben is morális megítélés tárgya lehet, ha nem is tartalmaiban, amelyek irányulhatnak az ökonómiaira éppen úgy, mint az esztétikaira, de legalábbis magatartása szubjektív jogosságának tekintetében. Ezzel szemben az esztétikai magatartás nem követelhető meg, és nem is jön létre egyetlen olyan esetben sem, ahol valamennyi feltétele nincs együtt. Részben éppen ebben az utóbbi körülményben, az esztétikai jelenségek sporádikusságában gyökeredzik az a hamis látszat, mintha az esztétikai magatartás olyan kimondatlan normáknak tenne eleget — és lényege éppen ebben a norma-beteljesítésben állna —, amelyek a szépség preexistens értékeiként állnának a potenciális esztétikai alanyok előtt.

Mindezek a kérdések annyiban jogosultak csupán, amennyiben élesebb fénybe helyezik a társadalmi tudat és jelesül az esztétikai tudat törvényeit,

de semmiképpen sem olyanok, amelyek negatív választ követelnének és lerontanák az idevágó jelenségek törvényszerűségeinek létezésébe vetett meggyőződést.

Mindenekelőtt, ami az esztétikai jelenségek diszkontinuus, sporádikus jellegét illeti, olyan tény ez, amely nem specifikusan esztétikai és általában jellemzi a társadalmi lét folytonosságával szemben a társadalmi tudatot, tehát az esztétikainál bizonyára nagyobb folytonossággal bíró etikait is, mint ahogyan a lét folytonosságához képest maga a tudat mint természeti és társadalmi tartalmak megragadására irányuló intenció szaggatott, Palágyi Menyhérttel szólva, intermittens jellegű. Mindazon társadalmi-gazdasági alakulatokban, amelyek az egyént még a közösség köldökzsinórján tartják fogva, létezik már az erkölcs mint szokáserkölcs, de nem létezik az egyén személyes moráljának ethosza, amely tehát a társadalmi fejlődés meghatározott fokozatain merülhet fel, de ezeken a fokozatokon is intermittál, mert az adott szituációk az egyén létét és cselekedeteit ismételten visszavethetik a merő szokáserkölcs szintjére. Itt a komplexebb, ha tetszik, magasabbrendű alakzat intermittens az őt hordozó előfeltételként szolgáló, s éppen ezért adott esetben a komplexebbet önmagában megszüntető és feloldó alakulattal szemben. Az esztétikai sporádikus jellege ebből a nézőpontból komplexitásának, ahogyan egy bizonyos összefüggésben egyszer jellemeztem, a társadalmi lét és társadalmi tudat valamennyi más alakzatát, sőt önmagát is érzékileg megjelenítő szintetikus jellegének bizonyítéka, nem pedig annak, hogy ne lennének meg belső törvényei, amelyek a komplex feltételeinek fennállása esetén életbe lépnek. Az etikait és esztétikait így nem a kontinuitás és diszkontinuitás abszolút ellentéte választja el egymástól, hanem sokkal inkább az intermittencia kisebb, illetőleg nagyobb foka, amely előfeltételeik, létrejöttük nagyobb komplikáltsági fokának felel meg.

De magát a társadalmi lét szféráit és alakzatait is hiba volna abszolúte folytonos folyamatoknak tekinteni. A gazdasági termelés normális folyamatait a kapitalista társadalomban például magukból a folyamatokból, ezek antagonistikus jellegéből eredő válságok szakítják meg, illetőleg redukálhatják nagy arányokban. S a folyamatokat mégis kétségtelenül törvényszerű folyamatként fogjuk fel akkor is, ha e törvények maguk involválják időleges felfüggesztésüket, zavartalan funkcionálásukat a funkciózavarok sorozatán át teremtvé meg.

A társadalmi alap és felépítmény jelenségei között nem abban kell keresni tehát a lényegi különbséget, hogy az alap folyamatai törvényszerűen lefolyó folyamatok, a felépítményi folyamatok pedig nem törvényszerűek, hanem sokkal inkább abban, hogy a folytonosabb, erősebb, éppen ezért fundatív szerepet játszó alap törvényei hordozzák és nyomják rá bizonyos keretek között a maguk bélyegét a felépítmény szaggatottabb, fragilisabb, az alapba fundált jelenségeinek törvényszerűségeire.

S ez utóbbi mozzanat már választ is ad a spinozizmusba való visszatesés félelmének hiábavalóságára. Mert a társadalmi tudat jelenségeinek törvényszerűségei közül éppen az a kauzális és kölcsönhatási összefüggést is kifejező törvény játszik primér szerepet, hogy e törvények elseje és alapja a tudattevékenység spontaneitását irányító, a közvetlen tudatot társadalmi tudattá fejlesztő, s a társadalmi tudat alakzatait egymástól differenciáló s egymással kölcsönhatásba integráló meghatározottság az alaptól.

A tudati alakzatok és az érték felvázolt kapcsolatából önként következik már, hogy a társadalmi tudat jelenségei értékhangsúlyosak. Értékhangsúlyuk azonban most már nem egyszerűen a valóság konfliktusainak feloldására irányított kell követelményeiből tevődik össze, hanem olyan törvényszerűségek komplexuma, amelyek a társadalmi-emberi lét kifejlődésének minden mozzanatát, tehát az ember természetfölötti és önmaga fölötti uralmának szükséges és lehetséges fejlődési mozzanatait fölülről kondicionálja. Az esztétikai elmélet szempontjából, s az esztétikai elmélet maga is a társadalmi életfolyamat egy mozzanata csupán, az esztétikai törvényszerűségek megértése és felismerése ily módon azt jelenti, hogy mértékekkel, normákkal rendelkezünk, amelyek birtokában a művészet szabad, a történelmileg lehetséges és szükséges erővonalain haladó fejlődését mozdíthatjuk elő.

*

Az elmondottakból legalábbis két következtetést vonhatunk le. Először azt, hogy sem a társadalomtudomány általában, sem ezen belül a társadalmi tudat alakzataira vonatkozó ideológiai tudományok nem szakíthatók szét leíró ténytudományokra és normákat előíró értéktudományra, tehát végső soron — bár vannak specifikus különbségeik a természettudományokhoz képest — nem állíthatók szembe a természettudományokkal. Alapvetően mint minden tudomány általános elméleti célkitűzéseiben a jelenségek és törvényei felkutatását, és a törvények totalitása belső összefüggéseinek megragadását célzó tudományok ezek is, s így szolgálják legjobban a gyakorlatot. Másodszor, az esztétika mint tudomány a társadalmi tudat olyan specifikus jelenségeivel foglalkozik, amelyben mint minden tudati jelenségben az értékmozzanat erőteljes hangsúlyt kap, de nem állítható szembe a törvényszerűség itt is uralkodó mozzanataival. S mindkét megállapítás nagyon lényeges. Mert egyedül az esztétikai elmélet ilyen értelmű felfogása óvhatja meg a marxista esztétikát a normatív esztétikák szokásos konstruktív eljárásaitól, attól hogy szubjektív önkényesen tételezett esztétikai értékek, normák — Kanttal szólva — „összekapkodása” alapján konstruálják meg rendszerét, ezekhez az értékekhez válogassanak hozzá a művészet történeti folyamatából olyan jelenségeket, amelyek végső soron mindig csak illusztratív viszonyban maradnak az általuk reprezentált értékekkel. Vagy pozitív vonatkozásában kifejtve ugyanazt a gondolatot: a jelenségek és belső törvény-

szerűségek kifejlődésének ez a koncepciója segítheti elő azt, hogy az esztétikának történelmileg létrejött és kibontakozó világát az esztétikai tudomány kölcsönhatásban a művészettudományokkal, a maga történelmileg definiált mivoltában tárja fel, történelmi alakzataiban lelje fel mozgásuk belső törvényeit, és fejtse ki normáit a napjainkban elérhető teljesség, rendszeresség és gyakorlati alkalmazhatóság igényével.